

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Χ. ΤΣΟΜΠΑΝΙΔΗΣ
ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΠΘ

ΑΠΟ ΤΟ «ΠΡΟΣΩΠΟ» ΣΤΗΝ «ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ»
ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΝΗΣΙΩΤΗ*

I

Είναι γνωστό ότι από τις πιο ουσιαστικές πτυχές της δραστηριότητας του Νίκου Νησιώτη, ίσως και η πιο ουσιαστική, είναι η δυναμική θεολογική παρουσία του στην Οικουμενική Κίνηση. Η συμβολή του αναγνωρίστηκε διεθνώς αλλά και επικρίθηκε έντονα, ιδίως στον ελλαδικό χώρο. Σε κάθε περίπτωση, για την ιστορία της σύγχρονης θεολογίας, ο Ν. Νησιώτης ήταν ο «ορθόδοξος θεολόγος του οικουμενισμού»¹ και ανεδείχθη σε «εξαιρετικό ερμηνευτή της ανατολι-

* Εισήγηση στη τιμητική Εκδήλωση εις μνήμην του Καθηγητή Νικολάου Αγγ. Νησιώτη, που διοργάνωσε ο φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» στην Αθήνα στις 28 Σεπτεμβρίου 2013 με θέμα: «Θρησκεία – Φιλοσοφία». Πρόκειται να δημοσιευθεί σύντομα μαζί με τις υπόλοιπες εισηγήσεις της εκδήλωσης από τις εκδόσεις "Αρμός".

¹ Βλ. Μ. Μπέζος, *Ο λόγος ως διάλογος. Μια προσωπογράφηση του Νίκου Νησιώτη*, εκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1991, ιδίως σ. 56 κ.εξ.

κής παράδοσης»², σε «εργάτη της μεθορίου Ανατολής και Δύσης»³. Αυτή η παρουσία ήταν μια πραγματική έκπληξη στο θεολογικό χώρο της δεκαετίας του '60, που ενσάρκωσε έναν καινούργιο τύπο θεολόγου, ένα πρότυπο εξόδου από τον επαρχιωτισμό, τον αναχρονισμό και την κοινωνική περιθωριοποίηση της ελλαδικής θεολογίας⁴.

Μέσα στην Οικουμενική Κίνηση η ρηξικέλευθη συμμετοχή και συμβολή του Νίκου Νησιώτη άνοιξε καινούριους δρόμους και δημιούργησε νέες προοπτικές⁵. Ο Νησιώτης ήταν ένας θεολόγος, ο οποίος ήταν τόσο βαθιά ριζωμένος στην παράδοσή του, που μπορούσε να είναι ανοικτός απέναντι σε άλλες παραδόσεις. Και επειδή ήταν τόσο ανοικτός, δεν δίσταζε να απευθύνει κρίσιμες και κριτικές ερωτήσεις σε αυτές⁶. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Νησιώτης ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60 θεωρούσε δυναμική τη θεολογία που έχει καθολική και οικουμενική διάσταση και αυτήν υπηρέτησε.

² Βλ. L. Vischer, «Grenzgänger zwischen Ost und West», στο Νικόλαος Άγγ. Νησιώτης: *Θρησκεία, Φιλοσοφία και Αθλητισμός σε διάλογο*, Αναμνηστικός Τόμος, (Nikos A. Nissiotis: *Religion, Philosophy and Sport in Dialogue*, In Memoriam), Πρόλογος και επιστασία Μαρίνας Ν. Νησιώτη, Αθήνα 1994, 349-352, σ. 349, όπου γράφει συγκεκριμένα: «Er war ein außergewöhnlicher *Interpret der östlichen Tradition*» (η υπογράμμιση του κειμένου).

³ Στο ίδιο.

⁴ Βλ. Χρ. Γιανναράς, «Νίκος Νησιώτης (1926-1986)», *Σύναξη* 99 (2006) 30-33, σ. 30.

⁵ Βλ. για αυτό όσα αναφέρει περιεκτικά ο Ευ. Θεοδώρου, «Νίκος Νησιώτης (1925-1986)», *Εκκλησία* 63 (1986) 508-511, ιδίως σ. 509 εξ.

⁶ Βλ. τις παρατηρήσεις του L. Vischer, «Grenzgänger zwischen Ost und West», σ. 350.

Ο Νίκος Νησιώτης δεν εισάγει μια νέα θεολογία, αλλά ακολουθεί έναν νέο δυναμικό τρόπο του θεολογείν. Δεν περιορίζεται στην άγονη επανάληψη σχολαστικών διατυπώσεων, δεν οχυρώνεται πίσω από μονολιθικούς δογματισμούς, δεν σκέπτεται καχύποπτα και δεν εκφράζεται «αντιθετικά» ή αντιροητικά έναντι των εταίρων στο διάλογο, δεν παραμένει απαθής ενώπιον των απαιτήσεων των καιρών μας και των προσδοκιών των ανθρώπων για κάτι το νέο.

Αντιθέτως, ριζωμένος στη βιωματική παράδοση της Εκκλησίας του και με ορθόδοξα θεολογικά κριτήρια, αναπτύσσει μια καθολική σκέψη στην υπηρεσία της ανακαίνισης και της προβολής μιας ζωντανής παράδοσης και ενός έργου που σχετίζεται με τα σημερινά δεδομένα και με πνεύμα καταλλαγής και αγάπης προς εκείνους που αντιπροσωπεύουν άλλες παραδόσεις και άλλους πολιτισμούς.

Ο Νησιώτης ζούσε με εγρήγορση στο επίκεντρο των εξελίξεων της εποχής του και δεν παρακολουθούσε απλώς, αλλά μετείχε στις εξελίξεις του κόσμου γύρω του και στις οικουμενικές ζυμώσεις –μέσω των επιτελικών θέσεων στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών (ΠΣΕ), τη μακρόχρονη υπηρεσία στο Οικουμενικό Ινστιτούτο του Μποσέ και με τα γραπτά του– που διαμόρφωσαν τους όρους και το όραμα, τα οποία δίνουν ακόμη ώθηση και ρυθμό στην Οικουμενική Κίνηση. Καλλιέργησε εντατικά τον οραματισμό του για την ενότητα της Εκκλησίας ως ζύμης για την ενότητα της ανθρωπότητας, μέσω της ελπίδας μιας διαρκούς ανανέωσης της Εκκλησίας, του άλλου ονόματος της ενότητας, όπως έλεγε⁷.

⁷ Βλ. Ν. Nissiotis, «Visions of the Future of Ecumenism», *Greek Orthodox Theological Review* 26 (1981) 280-304, σ. 301. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο Νησιώτης θεωρούσε την προσπάθεια για την ενότητα της Εκκλησίας και τον αγώνα για την ενότητα της ανθρωπότητας ως άρρηκτα συνδεδεμένα (βλ. στο ίδιο, σ. 297),

γι' αυτό δήλωνε: «...η ενότητα της Εκκλησίας δεν εκπληρώνει έναν αυτοσκοπό, αλλά είναι η ανανεωτική διαδικασία της εκκλησιαστικής ζωής ως μυστηριακής κοινότητας και ως ζωντανής διακονικής μαρτυρίας στο μέσο ενός αυτοανακαινιζόμενου κόσμου, φιλοδοξώντας επίσης να πετύχει την ενότητά της, υπερπηδώντας όλα τα εμπόδια που προβάλλονται με την ανθρώπινη αμαρτία και αποτυχία, που διέσπασε την ενότητά της. Έτσι, η ενότητα, η μαρτυρία και η ανανέωση στην Εκκλησία και τον κόσμο αποτελούν τα μέσα όλης της ιστορίας, για να εκπληρώσει τον προορισμό της εν τω Θεώ» (βλ. Ν. Νησιώτης, «Η Ανατολική Παράδοση ως Εκκλησιολογική Μαρτυρία στη Διακονία για την Ανανέωση του Κόσμου», του ίδιου, *Από την Υπαρξη στη Συνύπαρξη. Κοινωνία-Τεχνολογία-Θρησκεία*, εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα 2004, 15-33, σ.31). Μάλιστα ως πρόεδρος της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη» (1975-1973) θα συμβάλει ώστε το ιστορικό κείμενο «Βάπτισμα, Ευχαριστία, Ιεροσύνη» (Baptism, Eucharist, Ministry=BEM), γνωστό και ως «Κείμενο της Λίμα», να πραγματευθεί τα κλασικά θεολογικο-δογματικά θέματα του οικουμενικού διαλόγου σε συνάφεια με την ανανέωση της ανθρωπότητας και όλης της δημιουργίας και του αγώνα ενάντια στις διαιρετικές και καταστροφικές δυνάμεις. Η διάσταση αυτή, που χαρακτηρίστηκε ως η κύρια επιτυχία του BEM, δηλώνεται και στον Πρόλογο του κειμένου, που φέρει και την υπογραφή του προέδρου της. Εκεί διαπιστώνεται ότι η ανθρωπότητα έχει εισέλθει σε μια εποχή κρίσιμη για το μέλλον της. Δεδομένης αυτής της κατάστασης και των αλλαγών που έχουν επισυμβεί στη ζωή των ίδιων των Εκκλησιών, που προχωρούν προς την ενότητα, αυτές βρίσκονται μπροστά στο ερώτημα της σχέσης μεταξύ της μυστηριακής ζωής και της αποστολής τους για την ανανέωση της ανθρώπινης κοινότητας μέσω της προώθησης της δικαιοσύνης, της ειρήνης και της καταλλαγής. Μετά τη διαπίστωση αυτή, καταλήγει στο συμπέρασμα: «Το κείμενο τούτο, επομένως, δεν δύναται να χωρισθεί από την δια των Εκκλησιών εκπληρουμένην λυτρωτικήν και απελευθερωτικήν αποστολήν του Χριστού εις τον σύγχρονον κόσμον» (βλ. *Βάπτισμα, Ευχαριστία, Ιεροσύνη. Συγκλίνουσαι τάσεις εις την πίστην*, εκδ. του Ορθοδόξου Κέντρου του Σαμπεζύ, 1983, σ. 11). Αλλού πάλι έχει εξηγήσει πολύ καθαρά ότι ο σκοπός της Οικουμενικής Κίνησης «δεν είναι ούτε ο δογματικός συγκρητισμός, ούτε η επίτευξις αμοιβαίων παραχωρήσεων

Δεν είναι τυχαίο ότι τρεις γενικοί γραμματείς του ΠΣΕ αναφέρονται στην αποφασιστική συμβολή του Νησιώτη σε καίρια κεφάλαια της οικουμενικής θεολογίας και εκκλησιολογίας.

Στα απομνημονεύματά του ο πρώτος Γενικός Γραμματέας και ιστορικός του ΠΣΕ Visser't Hooft (1948-1966) αναφέρει τους Βιτάλι Μποροβόι, Μητροπολίτη Αιμιλιανό (Τιμιάδη) και Νικόλαο Νησιώτη ως «άνδρες με μοναδικόν χάρισμα να ερμηνεύουν την Χριστιανικήν Ανατολήν εις τον Δυτικόν Χριστιανισμόν και αντιθέτως» και τονίζει με έμφαση ότι αυτά τα πρόσωπα με την παρουσία τους «δεν μας αφήνουν να λησμονώμεν ότι άνευ της πλήρους συμβολής της Ανατολής αδυνατούμεν να είμεθα οικουμενικοί»⁸. Κατόπιν εξηγεί πώς ο Β. Μποροβόι και ο Ν. Νησιώτης με την παρέμ-

εις τα ζητήματα της πίστεως, ούτε η παντί σθένει εύκολος επιτυχία Εκκλησιαστικής ενώσεως την επαύριον, καίτοι τούτο παραμένει ο απώτερος σκοπός αυτής. Κύριος και άμεσος σκοπός είναι η μέσω της κοινωνίας αυτής [ενν. η κοινωνία των Εκκλησιών όπως προτάθηκε από τη Συνοδική Εγκύκλιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου το 1920] ανακαίνισης της ζωής των Εκκλησιών και ούτως η εξεύρεσις τρόπων συνεργασίας αυτών, δια της από κοινού δυναμικής παρουσίας της Χριστιανικής πίστεως εις τον σύγχρονον κόσμον. Η πρακτική αυτή συνεργασία καλλιεργεί το κλίμα αγάπης και αλληλοκατανοήσεως προς καλύτεραν εν αυτή συζήτησιν των δογματικών διαφορών και προετοιμάζει ούτω την οδόν προς την επανένωσιν, η οποία είναι όμως έργον, κυρίως, των επί μέρους Εκκλησιών, εις την απόλυτον δικαιοδοσίαν των οποίων τούτο επαφίεται. Πώς όμως είναι δυνατόν να επιτευχθή ένωσις άνευ ανακαινίσεως και άνευ δυναμικής παρουσίας από κοινού των Εκκλησιών εις τον σύγχρονον κόσμον;» (Νησιώτης, Ν., «Η υπηρεσία της Ορθοδόξου Θεολογίας εις τας διορθοδόξους εκκλησιαστικάς σχέσεις σήμερον», *Εκκλησία* 48 (1971) 591-596, σ. 594-595).

⁸ Βλ. Β. Α. Βίσσερ Τουφτ, «Απομνημονεύματα» (μτφρ. Β. Σταυρίδης), *Εκκλησιαστικός Φάρος*, τόμ. ΞΑ', 1979, 429-479, σ. 465.

βασή τους και τις παρατηρήσεις τους συνέβαλαν στην τριαδολογική διεύρυνση της Βάσης του ΠΣΕ⁹. Ο τέταρτος Γενικός Γραμματέας Emilio Castro (1985-1992) εξαίρει τη συμβολή του Νησιώτη στη σύνδεση της ευχαριστιακής με την προφητική θεολογία¹⁰. Ο πέμπτος Γενικός Γραμματέας Konrad Raiser (1993-2003) σε μελέτες του κάνει ιδιαίτερη μνεία στις τριαδολογικές –κυρίως αγιοπνευματικές– τοποθετήσεις του Νησιώτη και αναλύει τη σημασία τους για την ανάπτυξη της θεολογικής σκέψης στην Οικουμενική Κίνηση¹¹.

II

Ο καθηγητής Μ. Μπέγζος στο βιβλίο του *Ο Λόγος ως διάλογος. Μια προσωπογράφηση του Νίκου Νησιώτη*¹² διακρίνει τρεις κύκλους δράσης στη ζωή του Νησιώτη: τον υπαρξισμό στη φιλοσοφία, τον οικουμενισμό στη θεολογία και τον ολυμπισμό στον πολιτισμό¹³. Ιδιαίτερα για τη φιλοσοφία και τη θεολογία σημειώνει ότι ήταν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος για τον Νησιώτη. Ήταν ομόκεντροι κύκλοι. Ο ομ-

⁹ Στο ίδιο, σ. 475.

¹⁰ Βλ. E. Castro, «Vital Contributions of Nikos Nissiotis to the Ecumenical Movement», στο *Νικόλαος Αγγ. Νησιώτης: Θρησκεία, Φιλοσοφία και Αθλητισμός σε διάλογο*, Αναμνηστικός Τόμος, 119-127, ιδίως σ. 126-127.

¹¹ Βλ. K. Raiser, «Holy Spirit in ecumenical thought», στο *Dictionary of the Ecumenical Movement*, WCC, Geneva ²2002, 534-541, ιδιαίτερα σ. 535. Βλ. επίσης του ίδιου, «Η σπουδαιότητα της ορθόδοξης συμβολής στο ΠΣΕ», στο Π. Βασιλειάδης (επ.), *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2005, 32-54, σ. 39.

¹² Βλ. πιο πάνω υποσ. 1.

¹³ Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 49.

φάλιος λώρος, επισημαίνει ο Μ. Μπέγζος, ανάμεσα στο φιλοσοφικό υπαρξισμό και το θεολογικό οικουμενισμό, ήταν ο περσοναλισμός του Νησιώτη¹⁴. Διατυπώνει μάλιστα την άποψη: «Ο οικουμενισμός του ήταν συνέχεια και συνέπεια του περσοναλισμού του»¹⁵. Η άποψη αυτή μας δίνει την αφορμή, αποτελεί το αφετηριακό σημείο, για τα όσα θα αναπτυχθούν στη συνέχεια. Προς επίρρωσιν της θέσης αυτής ο Μ. Μπέγζος παραπέμπει σε μία βασική θέση από το φιλοσοφικό κείμενο του Νησιώτη «Φιλοσοφία της Θρησκείας και Φιλοσοφική Θεολογία»¹⁶: «πρόσωπον υποδηλοί όχι άτομον, ως συνήθως και παρ' ημίν η λέξις σημαίνει σήμερον, αλλά κίνησιν αυτού προς έτερον επίσης πρόσωπον. Ουδείς υφίσταται ως υπόστασις εάν δεν διέλθη εκ της εμπειρίας του άλλου προσώπου. Η προσωπικότης είναι συνυφασμένη εκ της υπάρξεως του άλλου...»¹⁷.

Ο Νησιώτης φτάνει σε αυτή την έννοια του προσώπου, που υπονοεί μια σειρά συνεπειών για τη ζωή και τη θεολογία της Εκκλησίας (ιδιαίτερα για την εκκλησιολογία - όπως θα δούμε παρακάτω), μέσω της σχέσης του με την πατερική παράδοση και του τρόπου που αυτή κατανοεί την Αγία Τριάδα (το τριαδικό δόγμα)¹⁸. Το πρόσωπο είναι μία ταυτότητα που προκύπτει μέσω της σχέσης, κατά την ορολογία των Ελλήνων Πατέρων. Είναι ένα «εγώ» που μπορεί να υπάρχει μόνο εφόσον σχετίζεται με ένα «εσύ», το οποίο επι-

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 56.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 85.

¹⁶ Αθήνα 1965.

¹⁷ Ν. Νησιώτης, *Φιλοσοφία της Θρησκείας...*, σ. 45 και πρβλ. Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 85 και 126.

¹⁸ Βλ. Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 128.

βεβαιώνει την υπόσταση και την ετερότητά του¹⁹. Ο Νησιώτης τονίζει ότι ο χριστιανικός Θεός είναι προσωπικός Θεός. Και εξηγεί: «Προσωπικός Θεός σημαίνει, περαιτέρω κατά την Γραφήν, ο κινούμενος κατ' αρχήν και εν σχέσει προσωπική καθ' Εαυτόν υπάρχων Θεός. Προσωπικός, κατά ταύτα, σημαίνει πλέον τι του μονολιθικού, ακινήτου και καθ' εαυτόν υπάρχοντος εν τη μονώσει Θεού. Η μονο-θεΐα της Αγίας Γραφής σημαίνει προσωπικόν Θεόν, όστις υπερβαίνει συνεχώς το ακίνητον καθ' εαυτό Ον και αποκαλύπτει εαυτόν όχι ως το έν αποκεκλεισμένον καθ' εαυτό απόλυτον Τι και αποκεκομμένον της κοινωνίας πρόσωπον αυτοτελές και άνευ σχέσεως. Η μονοθεΐα της Γραφής είναι δυναμική και προσωπική, σημαίνουσα την τριαδικότητα Αυτού... Προσωπικός Θεός, κατά ταύτα, σημαίνει κίνησιν προς άλλο τι όμοιον πρόσωπον ως υποκειμένον»²⁰. Αυτή η κίνηση απορρέει από την αγάπη, σημειώνει ο Νησιώτης, η οποία καθιστά το Είναι σε Συνείναι και τον άλλο σε απόλυτη προϋπόθεση για την πραγμάτωση της αυτοκατάφασης²¹. Με αφετηρία τη θέση αυτή συνεχίζει την ανάλυσή του, επισημαίνοντας ότι χωρίς την αναφορικότητα, η αυτοσυνειδησία που οδηγεί προς την ταυτότητα μπορεί να απαξιωθεί σε έναν ολοκληρωτισμό του Εγώ ή σε αυτισμούς ή δογματισμούς στη φιλοσοφία, τη θεο-

¹⁹ Βλ. Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης (Ζηζιούλας), «Κοινωνία και ετερότητα», *Σύναξη* 76 (2000) 5-15, ιδίως σ. 13.

²⁰ Ν. Νησιώτης, *Προλεγόμενα εις την Θεολογικήν Γνωσιολογία. Το ακατάληπτον του Θεού και η δυνατότης γνώσεως Αυτού*, Αθήνα 1965, σ. 149. Πρβλ. Ν. Nissiotis, *Die theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog. Kirche und Welt in orthodoxer Sicht*, Stuttgart 1968, σ. 29, 47. Πρβλ. Επίσης Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 131.

²¹ Ν. Νησιώτης, «Από την αυτοσυνειδησία μέσω ενσυνείδητης αλλοτρίωσης στην ταυτότητα», *Σύναξη* 59 (1996) 19-33, σ. 24, 29.

λογία και ακόμη χειρότερα στη διαβίωση και την καθημερινή πράξη²². Ο Νησιώτης υπογραμμίζει με έμφαση ότι η ταυτότητα, ως η μέσα στο χρόνο εμπειρία της ενότητας του εαυτού ή αλλιώς ως προσωπική ενότητα, πρέπει να γίνει κατανοητή σαν μία ανοικτή δυνατότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, σαν μία κίνηση και δυναμική διαδικασία ζωής²³. Αρχίζει με μια αυτοκατάφαση και εκπληρώνεται στη σχέση με τους άλλους και τον έξω κόσμο, με ολοένα ανανεούμενους και διαφοροποιούμενους τρόπους²⁴. «Η γνήσια ταυτότητα... βρίσκεται πάντα καθ' οδόν!»²⁵ και πρέπει να ζητηθεί, να νοηθεί και να βιωθεί ως μια ανθίζουσα, αναπτυσσόμενη και γιγνώμενη ενότητα, χωρίς ψευδείς και αλαζονικούς εγωκεντρισμούς²⁶.

Επειδή το ερώτημα περί της ταυτότητας γίνεται ένα επικίνδυνο εγχείρημα της σκέψης, όταν δεν αντιμετωπίζει την ταυτότητα σαν μια ανοικτή δυνατότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, ο Νησιώτης διευκρινίζει: «Ανάμεσα στην μονάδα ως εαυτότητα και ταυτομοιότητα στην ουτοπική της μοναδικότητα και την προσωπική ενότητα υπάρχει τεράστια διαφορά. Όποιος είναι ταυτισμένος με τον εαυτό του στην μοναχικότητα και την αμεταβλητότητά του, καταφάσκει την ουτοπική αυτάρκεια και περιπίπτει σε δογματισμό στην επιστήμη, την πολιτική ιδεολογία, την φιλοσοφία και τη θεολογία. Ότι όμως μέσω της διαφοράς και της προσωπικής ενότητας αυξάνεται και αναπτύσσεται προς την ταυτότητα, επιτρέπει ανοικτά συστήματα και ελευθερία κινήσεως στην πνευματική ζωή. Έτσι υπερβαίνει η ταυτότητα τον ολοκλη-

²² Στο ίδιο, σ. 20-21, 30.

²³ Στο ίδιο, σ. 30.

²⁴ Στο ίδιο, σ. 19.

²⁵ Στο ίδιο, σ. 29 (η υπογράμμιση του κειμένου).

²⁶ Στο ίδιο, σ. 32.

ρωτισμό σε όλες τις περιοχές της ανθρώπινης ύπαρξης και επιστήμης»²⁷.

Όλες οι παραπάνω τοποθετήσεις του Νησιώτη εκβάλλουν στο πεδίο της εκκλησιολογίας. Ό,τι λέει για τη σχέση των προσώπων ισχύει και για τη σχέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τις άλλες Εκκλησίες ή Ομολογίες και με τον κόσμο. Γι' αυτό σημειώθηκε ήδη πιο πάνω²⁸ η θέση του καθηγητή Μ. Μπέγζου: «Ο οικουμενισμός του Νησιώτη ήταν συνέχεια και συνέπεια του περσοναλισμού του»²⁹. Αυτό μας ενδιαφέρει να δείξουμε στη συνέχεια.

Ο Νησιώτης ως άνθρωπος του διαλόγου, όχι βεβαίως με την έννοια των «διαπραγματεύσεων» και των «παζαριών», είχε την τόλμη να επισημάνει (αλλά και να εργαστεί σε όλη του τη ζωή για αυτό), ότι το γεγονός της συνάντησης με τους άλλους στον οικουμενικό χώρο δημιουργεί «δυναμική εκκλησιολογία»³⁰. Υποστήριζε ότι όταν δίνουμε στην Εκκλησία κλειστούς ορισμούς, όπως «η Εκκλησία είναι μόνον θείον καθίδρυμα θεμελιωθέν υπό του Ιησού Χριστού» ή «η Εκκλησία είναι μόνον συνάθροισις ανθρώπων πραγματοποιημένη εν τω ονόματι του Ιησού Χριστού», και όταν σε αυτούς τους προσδιορισμούς προστίθεται και η επίδραση του πολιτιστικού υποβάθρου - εβραϊκού, ελληνικού, ρωμαϊκού - τότε η εκκλησιολογία καταδικάζεται σε μεροληπτική μελέτη

²⁷ Στο ίδιο, σ. 30.

²⁸ Βλ. παραπάνω υποσ. 15.

²⁹ Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 85.

³⁰ Ιδιαίτερα με την εκκλησιολογία του Νησιώτη ασχοληθήκαμε και παρουσιάσαμε εισήγηση με θέμα «Η δυναμική εκκλησιολογία του Ν. Νησιώτη» σε συνέδριο τον Απρίλιο του 2013 στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ι. Μ. Δημητριάδος με γενικό θέμα «Νίκος Νησιώτης: Ο Οικουμενικός θεολόγος της Ορθοδοξίας».

και σε αντι-οικουμενικό επαρχιωτισμό και ο εκκλησιολογικός διάλογος μετατρέπεται σε μονόλογο.

Απεναντίας, με τη συμμετοχή στον οικουμενικό διάλογο, την κοινή εργασία σε προβλήματα που αφορούν τη σχέση Εκκλησίας και Κόσμου ή την ανανέωση της ζωής των χριστιανών στην Εκκλησία, καθώς και την προσευχή δημιουργούμε, υπογράμμισε ο Νησιώτης, «δυναμική εκκλησιολογία». Έτσι, επιχειρείται μια άλλη εκκλησιολογική προσέγγιση, εξηγούσε ο ίδιος, η οποία όχι μόνο δεν αρνείται τη δική «μας» εκκλησιολογία, αλλά την αποσαφηνίζει και την εμπλουτίζει και, μάλιστα, μας αποκαλύπτει την καθολική, παγκόσμια, οικουμενική κλήση για κοινή ζωή και δράση προς χάρη του σύμπαντος κόσμου³¹.

Ο περσοναλισμός του Νησιώτη συνδέεται με μια καθολική (συμπεριληπτική των πάντων) και κοσμική χριστολογία και πνευματολογία, καθώς και με την αντίληψη ότι ο Θεός, η Βασιλεία του και η Εκκλησία Του δεν διαχωρίζονται αλλά και δεν ταυτίζονται. Μέσα στην ιστορία η Εκκλησία είναι ταυτόχρονα ο φορέας και το σημείο της Βασιλείας του Θεού που έρχεται. Εν Πνεύματι η Εκκλησία βρίσκεται διαρκώς *in via* από τον Θεό προς τον κόσμο και υπέρ του κόσμου. «Η οντολογική της υπόσταση», υπογραμμίζει ο Νησιώτης, «γίνεται αντιληπτή ως συνεχής κίνηση προς όλο τον κόσμο ως “σημείο” ή, καλύτερα, “όργανο” ανακεφαλαίωσης της

³¹ Βλ. Ν. Νησιώτης, «Η εκκλησιολογική θεμελίωσις της Ιεραποστολής», *Πορευθέντες* 17-18 (1963) 4-8, ιδίως σ. 5. Πρβλ. τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις για το θέμα αυτό του Θ. Ν. Παπαθανασίου, «Η γενιά του '60 και η Ιεραποστολή: Δυσπιστία, Δημιουργικότητα, Αμηχανία», στο συλλογικό τόμο: Π. Καλαϊτζίδης – Θ. Παπαθανασίου – Θ. Αμπατζίδης (επ.), *Αναταράξεις στη μεταπολεμική Θεολογία. Η «Θεολογία του '60»*. Θεολογικό Συνέδριο (Βόλος, 6-8 Μαΐου 2005), εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2009, 367-427, σ. 388 εξ.

θεανθρώπινης κίνησης και σχέσης»³². Αυτή η δυναμική θεώρηση μάς οδηγεί στη διαπίστωση ότι εντός της ιστορίας δεν υπάρχει καμία στατικότητα, ούτε απολίθωση ούτε αποτελεσμένο έργο στο σώμα του Χριστού. Δεν αφαιρείται από τη ζωή της Εκκλησίας το δυναμικό γίνεσθαι. Ο Νησιώτης ενδιαφέρεται να προβάλει το χαρακτήρα ενός οργανισμού, ο οποίος διαρκώς γίνεται, αυξάνεται και αγωνίζεται να μεταμορφώσει τον κόσμο. Η Εκκλησία αποτελεί, κατά τη γνώμη του, μεταμορφωτικό γίνεσθαι. Γι' αυτό υπογραμμίζει με έμφαση: «Η γνήσια ταυτότητα... βρίσκεται πάντα καθ' οδόν!»³³ και πρέπει να ζητηθεί, να νοηθεί και να βιωθεί ως μια ανθίζουσα, αναπτυσσόμενη και γιγνώμενη ενότητα, χωρίς ψευδείς και αλαζονικούς εγωκεντρισμούς³⁴.

Όλα τα παραπάνω λεχθέντα έχουν μεγάλη σημασία όχι μόνο για την ανακαίνιση της εκκλησιαστικής ζωής και για την έξοδο και μαρτυρία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον κόσμο, αλλά και για τη στάση της έναντι των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών και κοινοτήτων.

Το τελευταίο ζήτημα συνιστά την πολύ σοβαρή θεολογική και εκκλησιολογική πρόκληση που αντιμετωπίζει σύνολη η Ορθοδοξία και μάλιστα επιτείνεται εξαιτίας της συμμετοχής της στην Οικουμενική Κίνηση. Πρέπει να σημει-

³² N. Nissiotis, «The Church as a sacramental Vision and the Challenge of Christian Witness», G. Limouris (ed.), *Church, Kingdom, World. The Church as Mystery and Prophetic Sign*, Faith and Order Paper No. 130, WCC, Geneva 1986, 99-126, σ. 111. Πρβλ. του ίδιου, «Μια ορθόδοξη θεώρηση των σύγχρονων τάσεων για το ευαγγελικό κήρυγμα», *Σύναξη* 99 (2006) 37-51, σ. 48.

³³ Ν. Νησιώτης, «Από την αυτοσυνειδησία μέσω ενσυνείδητης αλλοτρίωσης στην ταυτότητα», σ. 29 (η υπογράμμιση του κειμένου). Βλ. και πιο πάνω υποσ. 25.

³⁴ Στο ίδιο, σ. 32. Βλ. και πιο πάνω υποσ. 26.

ιωθεί ότι η αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού εξαρτάται ευθέως από το πώς κατανοείται και υποστηρίζεται η ταυτότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας³⁵.

III

Ο Νίκος Νησιώτης, ο οποίος κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια για να διεξαγάγει ουσιαστικό διάλογο με τον προτεσταντικό και το ρωμαιοκαθολικό κόσμο, όχι μόνο περιγράφει αλλά και αντιμετωπίζει το θέμα της σχέσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τις άλλες Εκκλησίες στην Οικουμενική Κίνηση με τέτοια πρωτοτυπία, σύγχρονη οικουμενική γλώσσα και τόλμη, που σκανδάλισε μερικά «υπερορθόδοξα» πνεύματα, ενώ άλλοι ορθόδοξοι θεολόγοι και συνοδοιπόροι του παραδέχθηκαν ότι θα προτιμούσαν διαφορετική διατύπωση³⁶.

Διαπιστώνει ότι στα πλαίσια των οικουμενικών σχέσεων, η αξίωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας να είναι η μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία, χρησιμοποιείται από

³⁵ Με το ακανθώδες αυτό θέμα ασχολούμαστε στο βιβλίο μας *Εκκλησία και Εκκλησίες. Η θέση των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών στην εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στα πλαίσια του οικουμενικού διαλόγου*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2013.

³⁶ Βλ. π.χ. την κριτική που ασκήθηκε στην εισήγηση του Νησιώτη ενώπιον της ολομέλειας της Γενικής Συνέλευσης του ΠΣΕ στο Νέο Δελχί (1961) με θέμα «Η μαρτυρία και η υπηρεσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη μια αδιαίρετη Εκκλησία», από τον Ι. Καλογήρου στο δημοσίευμά του *Εκ της Γ' Γενικής Συνελεύσεως του ΠΣΕ εις το Νέον Δελχί των Ινδιών*. Ανάτυπο από το περιοδικό «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1962, ιδιαίτερα σ. 33 εξ. Επίσης βλ. Β. Ιωαννίδη, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ, 18 Νοεμβρίου – 6 Δεκεμβρίου 1961)», *Εκκλησία* 39 (1962) 337-342, σ. 338 και 342.

τους ορθόδοξους ή ερμηνεύεται από τους μη-ορθόδοξους με δύο τρόπους: α) αποκλειστικά και αντισοικουμενικά ή β) περιεκτικά, δηλαδή ως αναγκαία προϋπόθεση κάθε γνήσιας οικουμενικής κίνησης.

Στην πρώτη περίπτωση οι ορθόδοξοι δεν αναγνωρίζουν καμία Εκκλησία εκτός της εκκλησιαστικής τους κοινότητας και χαρακτηρίζουν τις άλλες εκκλησίες ως σχισματικές και αιρετικές, ακολουθώντας σε αυτό το σημείο τη δυτική σχολαστική μέθοδο, που διαβαθμίζει τις άλλες εκκλησίες σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από ένα κέντρο³⁷. Στην περίπτωση αυτή, για να μιλήσουμε με όρους που χρησιμοποιήσαμε παραπάνω σε σχέση με την ταυτότητα ως προσωπική ενότητα, η Ορθοδοξία ταυτίζεται με τον εαυτό της στη μοναχικότητα και την αμεταβλητότητά της, καταφάσκει την ουτοπική αυτάρκεια και περιπίπτει σε δογματισμό και σε μια στάση αυτιστική³⁸.

Στη δεύτερη περίπτωση, αυτή η φαινομενικά αποκλειστική στάση μπορεί να μετατραπεί σε ανοικτή, περιεκτική και δεκτική στάση. Μπορεί να γίνει ζωντανή και αποτελεσματική μαρτυρία, η οποία θα εκφράζει τη θυσιαστική αγάπη της Ορθοδοξίας για την ενότητα της Εκκλησίας, που δεν θεωρείται ως μία από τις ιδιότητες της Εκκλησίας, αλλά κυρίως ως η πιο πρωταρχική φύση της και η πιο βαθιά ουσία της³⁹.

³⁷ Βλ. N. Nissiotis, *Die theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 147-148 και παρόμοια σ. 234-235.

³⁸ Βλ. N. Νησιώτης, «Από την αυτοσυνειδησία μέσω ενσυνειδητης αλλοτρίωσης στην ταυτότητα», σ. 20 και 30.

³⁹ Βλ. την εισήγηση του N. Νησιώτη στην Γ' Γ. Σ. του ΠΣΕ στο Νέο Δελχί «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church to the One Undivided Church», *ER* 14 (1962) 192-200, ιδίως σ. 193. Εκτενή περίληψή της στα ελληνικά βλ. Β. Ιωαννίδη, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ...», σ. 339.

Στην περίπτωση αυτή ο Χριστιανισμός καθίσταται όχι θρησκεία του ατόμου, αλλά θρησκεία του προσώπου, πράγμα που σημαίνει θρησκεία της ενότητας -για να χρησιμοποιήσουμε όρους του μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα, ο οποίος στη διδακτορική του διατριβή παραπέμπει στον Νησιώτη προκειμένου να εξηγήσει τη χρήση του όρου «πρόσωπο»⁴⁰. Εδώ κύριο γνώρισμα της αυτοσυνειδησίας είναι η αναφορικότητα, η κίνηση προς τον έτερον· η Οικουμενική Κίνηση σημαίνει αναζήτηση του άλλου, κίνηση προς τον άλλον. Η ταυτότητα δηλαδή κατανοείται ως ανοικτή δυνατότητα, επιτρέπει ανοικτά συστήματα και ελευθερία κινήσεως στην πνευματική ζωή. Σε αντίθεση από την αυτιστική στάση, εδώ χρέος της Εκκλησίας θεωρείται το άνοιγμα προς τον κόσμο και η αέναη ενσάρκωση του λόγου της στη γλώσσα του, ως αναπόδραστοι όροι για τη δική της εσωτερική υγεία⁴¹.

Ο Νησιώτης εντάσσεται αναμφίβολα στη δεύτερη περίπτωση.

Έχοντας υπόψη ότι κατά τον Νησιώτη η Ορθοδοξία δεν είναι μια ιδιαίτερη ομολογία χριστιανικής κονφεσιοναλιστικής φύσεως και γι' αυτό παρέμεινε μήνυμα ελευθερίας της

⁴⁰ Βλ. Ι. Ζηζιούλας, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη θεία Ευχαριστία και τω επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνες*, Αθήναι 1965, ιδίως σ. 11-12, υποσ. 30. Πρβλ. Μ. Μπέγζος, *Ο λόγος ως διάλογος*, σ. 130.

⁴¹ Πρβλ. π. Βασίλειος Θερμός, «Προλεγόμενα στην ανάγνωση των Πατέρων κατά την είσοδο της νέας χιλιετίας», *Νέα Κοινωνιολογία* 30/2000, 24-34, σ. 32.

σκέψεως με μεγάλες οικουμενικές δυνατότητες⁴², έχουμε να κάνουμε τις παρακάτω παρατηρήσεις⁴³:

1. Κύριο χαρακτηριστικό της περιεκτικής στάσης, σύμφωνα με τον Νησιώτη, είναι ότι δεν κρίνει και δεν κατακρίνει τη διδασκαλία και την πράξη των άλλων, ούτε προσπαθεί να απομονώσει και να υπογραμμίσει τις αδυναμίες και τις πλάνες τους. Αυτές οι πρακτικές της ομολογιακής εγωπάθειας και της προσηλυτιστικής νοοτροπίας απορρίπτονται ως «δυτικές», «ψευδοσυντηρητικές» και ως μία εκ των αιτιών για τις σημερινές μας αδυναμίες⁴⁴. Ο ίδιος προβάλλει περισσότερο το στοιχείο της «μαρτυρίας» της Ορθοδοξίας ως «μαρτυρίου» και «διακονίας», η οποία παραιτείται από κάθε αυτοϊκανοποίηση και προνόμια, για να τα μοιραστεί με Εκ-

⁴² N. Nissiotis, *Die theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 147-148, 234. Επίσης βλ. του ίδιου, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», ιδίως σ. 198 εξ. · Β. Ιωαννίδης, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ...», σ. 340 εξ. και Ν. Νησιώτης, «Ορθοδοξία: Παράδοση και ανακαίνισις. Το πρόβλημα των μορφωτικών σχέσεων Ορθοδοξίας και Ελληνισμού στο μέλλον», στον τόμο της Ελευθέρας Σχολής Φιλοσοφίας ο «Πλήθων», *Τα βασικά προβλήματα του σύγχρονου Ελληνισμού, Πανελλήνιον Συμπόσιον 6 (Μαγούλα Σπάρτης, 24-27 Οκτωβρίου 1979)*, Αθήνα 1980, 111-127, σ. 113, 119, 121 εξ.

⁴³ Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν αναπτύχθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους στην εισήγησή μας «Η δυναμική εκκλησιολογία του Ν. Νησιώτη» στο συνέδριο που διοργάνωσε η Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ι. Μ. Δημητριάδος με γενικό θέμα «Νίκος Νησιώτης: Ο Οικουμενικός θεολόγος της Ορθοδοξίας» στις 6 Απριλίου του 2013, βλ. και υποσ. 30 (έως τη στιγμή που ολοκληρώθηκε η παρούσα μελέτη τα Πρακτικά του συνεδρίου ήταν υπό δημοσίευση).

⁴⁴ N. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», ιδίως την ενότητα «II. Orthodoxy's service to unity», σ. 195 κ.εξ., ιδιαίτερα σ. 197 και 199. Βλ. επίσης Β. Ιωαννίδης, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ...», σ. 340-341.

κλησίες εκτός του σώματός της⁴⁵. Κάνει μάλιστα λόγο για «συνειδητή αλλοτρίωση», με την έννοια της κίνησης «από εμένα προς τον άλλο, έτσι ώστε να τον αποδεχθώ ως εταίρο και συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ της αυτογνωσίας μου»⁴⁶.

«Είναι», εξηγεί περαιτέρω, «η συνειδητή 'κένωσις' του Εαυτού σε προσωπική συνύπαρξη με τον άλλο για να επανεύρει τον εαυτό του. Ο Θεός αποκαλύφθηκε με την Ενσάρκωσή του μέσω μίας διαδικασίας αποξένωσης. Η αποξένωσή του είναι η ύψιστη κένωση της απόλυτης και ιδεώδους ταυτότητας, στην συνύπαρξη με το ανθρώπινο Είναι στη μορφή ενός δούλου». Και καταλήγει: «Εάν η αγάπη είναι η ουσία του Είναι, τότε η συνειδητή αλλοτρίωση προς χάριν του άλλου είναι το μοναδικό είδος της ανθρώπινης συνύπαρξης»⁴⁷. Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι η συμμετοχή της Ορθοδοξίας στην ετεροτοπία της οικουμένης οφείλεται πρωτίστως σε αυτή τη συνειδητή κένωση του Εαυτού της.

2. Η επόμενη τοποθέτηση της περιεκτικής στάσης βρίσκεται σε άμεση σχέση με την άρνηση της κρίσης των άλλων χριστιανικών Εκκλησιών και κοινοτήτων. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια νέα στάση και διάθεση απέναντι στους εταίρους, με ξεχωριστή εκκλησιολογική σημασία. Χωρίς να εξαλείφει τα υπάρχοντα προβλήματα, προχωρά πέρα από μια στάση απόλυτης αυτάρκειας και εκκλησιολογικής αποκλειστικότητας και ταυτόχρονα αμφισβητεί και επαναπροσδιο-

⁴⁵ N. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 197-198. Βλ. επίσης Β. Ιωαννίδης, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ...», σ. 340-341.

⁴⁶ Ν. Νησιώτης, «Από την αυτοσυνειδησία μέσω ενσυνείδητης αλλοτρίωσης στην ταυτότητα», σ. 26.

⁴⁷ Στο ίδιο.

ρίζει την παλαιά αιρεσιολογία⁴⁸. Στην ιστορική ομιλία του στη Γενική Συνέλευση του ΠΣΕ στο Νέο Δελχί το 1961 επισημαίνει: «Είναι αδύνατο ένα εκκλησιαστικό συμβάν να τοποθετηθεί εκτός της Εκκλησίας (*extra ecclesiam*) ... Ούτε το ρωμαϊκό σχίσμα ούτε η μεταρρύθμιση που προέκυψε από αυτό θα έπρεπε να παρουσιαστούν κατ' αυτόν τον τρόπο. Η ορθόδοξη μαρτυρία ... μπορεί ... να συμπεριλάβει όλες τις αποσχίσεις στη σωστή τους θέση, μέσα στη μια και αδιαίρετη Εκκλησία και να μοιρασθεί με αυτές τη δόξα του Θεού. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία πρέπει να εγκαταλείψει την ομολογιακή-απολογητική της στάση ... Και επειδή δεν ζούμε πλέον στο παρελθόν δεν θα έπρεπε επίσης να αποκαλούμε ο ένας τον άλλο 'σχισματικό'. Δεν υπάρχουν 'σχισματικοί', αλλά οι ιστορικές εκκλησίες στις διαιρέσεις τους παρουσιάζουν μια σχισματική κατάσταση μέσα στη μία αδιαίρετη Εκκλησία»⁴⁹. Αυτή η δυναμική κατανόηση της ορθόδοξης εκκλησιολογίας και η διεύρυνση της κατανόησης της Εκκλησίας παρ' όλες τις ενστάσεις από την πλευρά της ομολογιακής νοοτροπίας «προλείανε το έδαφος» - όπως σημειώνει ο Μητροπολίτης της Συριακής Εκκλησίας του Μαλανκάρ Mar Osthathios (Geevarghese) - «για αμοιβαίο σεβασμό αντικαθιστώντας το αρχαίο κυνήγι των αιρέσεων,

⁴⁸ Βλ. περισσότερα για το θέμα αυτό και για τη νέα εκκλησιολογική τοποθέτηση, όχι μόνο του Ν. Νησιώτη αλλά και άλλων ορθοδόξων, που υπερβαίνει την παλαιά αιρεσιολογία μέσα στα νέα δεδομένα της οικουμενικής συνύπαρξης στη μελέτη μας *Εκκλησία και Εκκλησίες*, σ. 125-153.

⁴⁹ Βλ. Ν. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 198-200. Βλ. επίσης Β. Ιωαννίδης, «Η εν Ν. Δελχί Συνέλευσις του ΠΣΕ...», σ. 341.

το οποίο ήταν ίσως ένα αναγκαίο στάδιο κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης των δογμάτων»⁵⁰.

Ας μας επιτραπούν εδώ δύο παρατηρήσεις. Πρώτα, ότι ο Νησιώτης δεν θέτει επί του αυτού επιπέδου όλες τις Εκκλησίες. Ο ίδιος επισημαίνει ότι το θέμα της αλήθειας διαδραματίζει εδώ ένα σημαντικό ρόλο και η Ορθοδοξία είναι η ορθή μαρτυρία της αλήθειας. Ο Νησιώτης έχει δηλώσει επανειλημμένα ότι η «Ορθοδοξία» δεν είναι μια ιδιαίτερη ομολογία χριστιανικής κονφεσιοναλιστικής φύσεως και μορφής, όπως αυτές που έκαναν την εμφάνισή τους μετά τον 16^ο αιώνα στη Δ. Ευρώπη. Δεν είναι ένας ορισμένος τρόπος δογματικής ερμηνείας της βιβλικής παράδοσης σε αντίθεση με τις παραδεδομένες αρχές ερμηνείας και εφαρμογής της. Η Ορθοδοξία είναι ο αρχικός τρόπος πραγματοποίησεως και εκφράσεως του χριστιανικού μηνύματος. Είναι η πρώτη Εκκλησία, όπως εφαρμόστηκε με βάση το αποστολικό κήρυγμα. Κύριο χαρακτηριστικό της ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας, επισημαίνει, είναι ότι βρίσκεται σε αδιάκοπη συνέχεια με την αποστολική Εκκλησία⁵¹. Γι' αυτό είναι πεπεισμένος ότι ο «οικουμενικός» ρόλος της Ορθοδοξίας συνίσταται στο να καταστεί αυτή ο «άξονας» ή το «συνδετικό στοιχείο» («*pinot-church*»), όπως χαρακτηριστικά έλεγε, για τη σύνδεση με τη ζωή και την πίστη της μιας, αδιαίρετης Εκκλησίας

⁵⁰ Βλ. το άρθρο του Μητροπολίτη Mar Osthathios (Geevarghese), «*Oriental Orthodox Churches*» στην ιστοσελίδα του ΠΣΕ:

<http://www.oikoumene.org/en/church-families/orthodox-churches-oriental/orthodox-churches>.

⁵¹ Βλ. ενδεικτικά Ν. Νησιώτης, «Ορθοδοξία: Παράδοση και ανακαίνισης. Το πρόβλημα των μορφωτικών σχέσεων Ορθοδοξίας και Ελληνισμού στο μέλλον», σ. 113. Επίσης του ίδιου, *Die theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 147 εξ., 234 εξ.

και για τη ζωτικοποίηση της αλήθειας της⁵². Βεβαίως το «όργανο» αυτό στη φάση της επί γης στράτευσης και του συμπορευόμενου θριάμβου έχει την αλήθεια «εν οστρακίνοις σκεύεσιν» (Β' Κορ. 4,7), δεν κατέχει την αλήθεια, αλλά μετέχει σε αυτή⁵³.

Δεύτερο, ο Νησιώτης ενσαρκώνει έναν νέο τύπο θεολόγου, που ενδιαφέρεται να αναπτυχθεί μια δυναμική θεολογία, η οποία θα θέτει την αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε μια ευρύτερη προοπτική και σε σχέση με τους άλλους και όχι σε αντίθεση και αντιπαράθεση μαζί τους. Μια αυτοσυνειδησία που οραματίζεται την Εκκλησία ανοικτή στην εξέλιξη, στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται από τις οικουμενικές σχέσεις αλλά και γενικότερα από τις κοινωνικές ζυμώσεις, την επιστήμη, την τέχνη, την τεχνολογία.

Είναι γεγονός ότι οι περισσότερες από τις επιμέρους εκκλησιολογίες σημαδεύονται από την ιστορία της διάσπασης και απομόνωσής τους. Οι Εκκλησίες έχουν προσδιορίσει και υποστηρίξει την ταυτότητά τους με βάση τις διαφορές τους. Πολλές φορές η επιβεβαίωση της ταυτότητάς τους πραγματοποιήθηκε μέσω της απόρριψης και όχι της αποδοχής του

⁵² Δύο φορές επισημαίνει ο Νησιώτης στην ομιλία του στην Γ' Γ. Σ. του ΠΣΕ στο Ν. Δελχί ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία πρέπει, ανταποκρινόμενη στην πρόσκληση του Αγίου Πνεύματος, να καταστεί ο «άξονας» της Οικουμενικής Κίνησης. Βλ. Ν. Nisiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 195 και 199.

⁵³ Βλ. τις πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις επ' αυτού, με βάση την εισήγηση του Ν. Νησιώτη στο Ν. Δελχί, του αείμνηστου καθηγητή Ν. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση: Ιστορία-Θεολογία*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη ⁴2003, σ. 248. Πρβλ. του ίδιου, *Οικουμενική Θεολογία. Έκθεση της χριστιανικής πίστης. Προϋποθέσεις ενός οικουμενικού διαλόγου*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 27 εξ.

άλλου, μετατρέποντας τη διαφορά σε διαίρεση. Μέχρι σήμερα η ορθόδοξη Εκκλησιολογία δεν έχει ασχοληθεί σοβαρά με την εκκλησιολογική θέση ομάδων ή κοινοτήτων ή εκκλησιών, οι οποίες κινούνται προς την αποκατάσταση της κοινωνίας. Γνωρίζει μόνο δύο καταστάσεις της Εκκλησίας του Θεού: την κατάσταση της κοινωνίας με οργανική ενότητα και την κατάσταση της διαίρεσης ή του σχίσματος. Δεν έλαβε υπόψη την κατάσταση των Εκκλησιών που βρίσκονται καθ' οδόν προς την ενότητα (*unity in via*)⁵⁴.

Ο Νησιώτης υπερβαίνοντας την παλαιά αιρεσιολογία και απέχοντας πολύ από παλαιές ομολογιακές αγκυλώσεις, λαμβάνει υπόψη του τη νέα πραγματικότητα της «κοινοτήτας των Εκκλησιών» που βρίσκονται καθ' οδόν προς την τέλεια πραγμάτωσή της και αποδέχεται, καλύτερα υποδέχεται, την ετερότητα και της «αφήνει χώρο» γιατί γνωρίζει ότι, όπως πολύ ωραία διατυπώθηκε από τον αρχιμανδρίτη Βασίλειο, καθηγούμενο της Ι. Μ. Ιβήρων, «όλη η δημιουργία, ο χώρος και ο χρόνος, έχουν αξία, επειδή είναι φανέρωση της αγάπης του Θεού. Η αγάπη κάνει τον χώρο Παράδεισο ... Κοντά στον ταπεινό και άνθρωπο της αγάπης ανοίγει η καρδιά σου. Βρίσκεις ευρυχωρία ... Αντίθετα κοντά στον φίλαυτο ... δεν βρίσκεις χώρο. Σφίγγεται η καρδιά σου. Δυσφορείς. Και απωθείσαι. Αν δεν αγαπάς, στενεύει ο χώρος σου και λιγοστεύει ο χρόνος σου... Όταν δώσεις χώρο στον άλλον με τη συμπεριφορά σου, δίνεις χώρο στον εαυτό σου.

⁵⁴ Βλ. περισσότερα για το θέμα αυτό στη μελέτη μας *Εκκλησία και Εκκλησίες*, σ. 125-153.

Όταν διώχνεις, αντιπαθής ή μισής τον άλλο, μισείς τον εαυτό σου»⁵⁵.

3. Η παραπάνω περιεκτική, μη ομολογιακή-απολογητική κατανόηση της Ορθοδοξίας, όπως την εκφράζει ο Ν. Νησιώτης, απορρίπτει επίσης το παράδειγμα της εκκλησιολογίας που είναι νομική και ιεραρχική στη μορφή της και ενδιαφέρεται αποκλειστικά για την ομοιομορφία του δόγματος και της εκκλησιαστικής τάξης, αντιλαμβανόμενη την τελευταία ως υποταγή ή συγχώνευση ή απορρόφηση των λοιπών Εκκλησιών. Οι Ορθόδοξες αντιπροσωπίες, τουλάχιστον ως την Γ' Γενική Συνέλευση του ΠΣΕ στο Ν. Δελχί (1961), με τη μονότονη τακτική να υποβάλλουν ξεχωριστές δηλώσεις, υπενθυμίζοντας πού βρίσκεται η αλήθεια και πού πρέπει να επιστρέψουν οι άλλες εκκλησίες για να επιτευχθεί η ενότητα, έδωσαν πολλές φορές την εντύπωση και κατηγορήθηκαν ότι υποστήριζαν μια «οικουμενικότητα της επιστροφής»⁵⁶. Ο Νησιώτης προσπαθεί να αλλάξει αυτή την εικόνα, να συμπληρώσει τα κενά της ορθόδοξης επιχειρηματολογίας αλλά και να ανατρέψει τις αντιλήψεις που υποστήριζαν ένα τέτοιο μοντέλο ενότητας. Υπογραμμίζει με κριτικό τόνο: «Είναι εντελώς ενάντια στο πνεύμα της Ορθοδοξίας να μεταχειρίζεται κανείς συνθήματα όπως 'επιστρέψτε σε εμάς' ή 'ας επανέλθουμε στους οκτώ πρώτους αιώνες', προσκαλώντας τους

⁵⁵ Βλ. Αρχιμ. Βασιλείου, Καθηγουμένου Ι. Μονής Ιβήρων, *Φως Χριστού φαίνει πάσι*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2002, σ. 70-71. Πρβλ. Α. Κ. Papaderos, «Aspekte Orthodoxer Sozialethik», Gabriel, I. – Papaderos, A. K. – Körtner, U. H. J., *Perspektiven ökumenischer Sozialethik. Der Auftrag der Kirchen im größeren Europa*, Mainz 2006, 23-126, εδώ σ. 126.

⁵⁶ Βλ. περισσότερα στο Σ. Τσομπανίδης, *Εκκλησία και Εκκλησίες*, κεφ. Γ', σ. 175 κ.εξ. Ιδιαίτερα για τη συμβολή του Νησιώτη στην υπέρβαση της «οικουμενικότητας της επιστροφής» βλ. στο ίδιο, σ. 194 κ.εξ.

άλλους να αρνηθούν την παράδοσή τους. Μια τέτοια στάση αρνείται τη δράση του Αγίου Πνεύματος σε βαπτισμένους χριστιανούς σε μακρές περιόδους της εκκλησιαστικής ιστορίας. Η ορθόδοξη χριστιανοσύνη, όταν καλεί τους άλλους να επιστρέψουν σε αυτή ή στο παρελθόν, ευθυγραμμίζεται με έναν λαθεμένο δυτικό συντηρητισμό, ο οποίος νοσταλγεί έναν εξιδανικευμένο πρώτο αιώνα»⁵⁷.

Ο Νησιώτης δεν μένει μόνο στην άρνηση τού «επιστρέψτε σε εμάς», αλλά και στην εγκατάλειψη τού «ας επανέλθουμε στους οκτώ πρώτους αιώνες» και έτσι η πρότασή του γίνεται πιο απαιτητική και δημιουργική. Ο ίδιος εξηγεί ότι οι Ορθόδοξοι δεν προσδοκούν από τους άλλους χριστιανούς να επιστρέψουν στην ορθόδοξη ομολογία με τη στενή σημασία, αλλά ότι θα βρουν «τη δική τους Ορθοδοξία» στο δικό τους τόπο⁵⁸. Ουσιαστικά προσβλέπει σε αυτό που Αμ. Αλβιζάτος αποδίδει με μια πολύ ωραία έκφραση: «εγρήγορση της ενιαίας χριστιανικής συνειδήσεως»⁵⁹.

Οι θέσεις του Νησιώτη, διατυπωμένες ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60, σε σχέση με την «οικουμένη της επιστροφής», έπεσαν σε εύφορο έδαφος και μάλιστα μεγάλο μέ-

⁵⁷ N. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 199. Για την απόδοση του κειμένου λάβαμε υπόψη και τη γερμανική μετάφραση, του ίδιου, «Zeunis und Dienst der orthodoxen Christenheit für die eine ungeteilte Kirche», στο *Neu-Delhi 1961. Dokumentarbericht über die dritte vollversammlung des Ökumenischen Rates der Kirchen*, (Hrsg.) W. A. Visser' t Hooft, Stuttgart 1962, 543-553, εδώ σ. 550.

⁵⁸ N. Nissiotis, *Die Theologie der Ostkirche im ökumenischen Dialog*, σ. 234 εξ.

⁵⁹ Βλ. τον εναρκτήριο λόγο του αείμνηστου καθηγητή στο Α' Συνέδριο Ορθόδοξης Θεολογίας στο Η.Σ. Alivisatos (ed.), *Procès – Verbaux du Premier Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes 29 Nov.-6 Dec. 1936*, Athènes 1939, σ. 42 εξ., εδώ σ. 44.

ρος αυτών επαναδιατυπώθηκε κατά λέξη σε μια σημαντική Διορθόδοξη Προπαρασκευαστική Διάσκεψη με θέμα «Ο αγώνας για τη δικαιοσύνη και ενότητα της Εκκλησίας» που συγκλήθηκε στην Κρήτη το 1975 εν όψει της Ε' Γενικής Συνέλευσης του ΠΣΕ στο Ναϊρόμπι. Στη Διάσκεψη αυτή ο Νησιώτης ήταν εισηγητής και φαίνεται ότι οι τοποθετήσεις του καθόρισαν τις συζητήσεις και την Έκθεσή της, ιδιαίτερα το κείμενο «Οι ορθόδοξοι και η ενότητα της Εκκλησίας», στο οποίο υπογραμμίζεται με έμφαση: «Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν περιμένει να μεταστραφούν οι άλλοι χριστιανοί στην Ορθοδοξία, στην ιστορική και πολιτισμική της πραγματικότητα, του παρελθόντος και του παρόντος, και να γίνουν μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η επιθυμία της είναι να αγωνιστούν όλοι στις δικές τους Εκκλησίες και παραδόσεις ώστε να κατανοήσουν σε βάθος την πληρότητα της αποστολικής πίστης, η οποία ενυπάρχει στην πληρότητα της εκκλησιαστικής ζωής. Δεν απαιτείται από καμία Εκκλησία να εκριζωθεί, να αποκοπεί από την πολιτιστική της κληρονομιά ή να εγκαταλείψει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της. Κάθε Εκκλησία θα μπορούσε να συμβάλει στον εμπλουτισμό όλων. Η άποψη αυτή συνυπονοεί βεβαίως ότι και οι ίδιοι οι ορθόδοξοι πρέπει να μεταστρέφονται με ολοένα και περισσότερη πληρότητα στην πίστη τους και σε μια ζωή που να ανταποκρίνεται στο λόγο του Θεού...» (η υπογράμμιση δική μας)⁶⁰. Εδώ η περιεκτική και δεκτική αντίληψη της ταυτότητας της ορθοδοξίας πέρα από κάθε ουτοπική αυτάρκεια, αμεταβλητότητα, ολοκληρωτισμό του Εγώ και θριαμβολογία, οδηγεί σε βαθιά βίωση της συμπόνιας και της μετάνοιας. Βεβαίως, πρέπει να

⁶⁰ Βλ. «The Struggle for Justice and the Unity of the Church: Crete, 7-14, March 1975», στο *Orthodox contributions to Nairobi. Papers compiled and presented by the Orthodox Task Force of the WCC*, WCC, Geneva 1975, 25-33, ιδίως το κείμενο «The Orthodox and the Unity of the Church», 31-33, σ. 32.

σημειωθεί ότι οι πολύ σημαντικές αυτές δηλώσεις δεν εκφράζουν ακόμη μια επίσημη στάση και μέθοδο, η οποία εφαρμόζεται με συνέπεια από όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες. Παραμένει όμως μία από τις πιο δυναμικές ορθόδοξες δηλώσεις που έχουν εκφραστεί συλλογικά⁶¹.

4. Τελευταία, αλλά όχι ασήμαντη παρατήρηση σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της περιεκτικής εκκλησιολογίας και την κίνηση κατάφασης του άλλου. Ο Ν. Νησιώτης προχωρώντας στις συνέπειες που έχει στην Εκκλησιολογία η επικλητική πνευματολογία⁶², και σε συνδυασμό με την οντολογική, δυναμική προσέγγιση της ενότητας ως ενοποιητικής διαδικασίας (δηλαδή ενώ είναι δεδομένη, ταυτόχρονα είναι και ένα συνεχές γίγνεσθαι που πρέπει να αυξάνεται διαρκώς προς μία τέλεια ενότητα εν Χριστώ – βρίσκεται δηλαδή *in via* προς τη μέλλουσα τέλεια έκφρασή της)⁶³, αναγνωρίζει ότι πέρα από τα κανονικά όρια της Ορθόδοξης Εκκλησίας

⁶¹ Βλ. για τη σημασία της Έκθεσης «Οι ορθόδοξοι και η ενότητα της Εκκλησίας» της Διορθόδοξης Προπαρασκευαστικής Διάσκεψης με θέμα «Ο αγώνας για τη δικαιοσύνη και ενότητα της Εκκλησίας» που συγκλήθηκε στην Κρήτη το 1975 στο Σ. Τσομπανίδης, *Εκκλησία και Εκκλησίες*, σ. 203 κ.εξ.

⁶² Βλ. Ν. Nissiotis, «Berufen zur Einheit oder die epikletische Bedeutung der kirchlichen Gemeinschaft», *Ökumenische Rundschau* 26 (1977) 297-313.

⁶³ Ο Νησιώτης υπογραμμίζει τη διπλή όψη της ενότητας, όπως ο Απ. Παύλος την παρουσιάζει στην Εφ 2,20, ως δεδομένο ιστορικό γεγονός μέσω του οποίου καθιστάμεθα μέτοχοι της «εποικοδομηθέντες επί τω θεμελίω των αποστόλων και προφητών» και από την άλλη, επισημαίνει ο ίδιος ο Νησιώτης, μας καλεί ο Απ. Παύλος στην Εφ 4,12-13 να ενδιαφερθούμε «εις οικοδομήν του σώματος του Χριστού, μέχρι καταντήσωμεν οι πάντες εις την ενότητα της πίστεως και της επιγνώσεως του Υιού του Θεού, εις άνδρα τέλειον, εις μέτρον ηλικίας του πληρώματος του Χριστού» (βλ. Ν. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 195.

υπάρχει μια εκκλησιαστική πραγματικότητα που την ονομάζει «εκκλησιαστικότητα»⁶⁴.

Αυτή η «εκκλησιαστικότητα», διευκρινίζει ο Νησιώτης, δεν είναι κάτι αφηρημένο, μια ουτοπία ή μια μυστική πραγματικότητα. Περιλαμβάνει μέσα της τρία συστατικά –και απαραίτητα– στοιχεία που διαμορφώνουν την ορατή και ιστορική Εκκλησία: τα μυστήρια, τη δογματική πίστη (ιδιαίτερα το Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως ως έκφραση της κοινής αποστολικής πίστης), και την ιεραποστολική και ευαγγελική-διακονική δραστηριότητα, μαζί βέβαια με τη μετοχή στην εσχατολογική ελπίδα. Σε αντίθεση, εξηγεί, με κάθε θεωρία που έχει να κάνει με την ένταξη στην πραγματικότητα μιας αόρατης Εκκλησίας, η οποία θέλει να υπερβεί τη διαίρεση των θεσμικών Εκκλησιών μέσω μιας κρυμμένης πραγματικότητας, εδώ έχουμε τη δυνατότητα να συλλάβουμε εκ νέου την ορατή έκφραση αυτής της εκκλησιαστικότητας τόσο στο τοπικό, όσο και στο παγκόσμιο επίπεδο⁶⁵.

Στη βάση της εκκλησιαστικότητας που συντίθεται από τα παραπάνω κοινά στοιχεία, υπάρχει, υπογραμμίζει ο Νησιώτης, μια ένταξη (*Zugehörigkeit*, σύνδεση), την οποία οι ορθόδοξοι μοιράζονται με τα μέλη της Εκκλησίας σε Ανατολή και Δύση και η οποία υπερβαίνει τα κανονικά όρια της Εκκλησίας⁶⁶.

⁶⁴ Βλ. Την πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του «Die Zugehörigkeit zur Kirche nach orthodoxem Verständnis», P. Meinhold (Hrg.), *Das Problem der Kirchengliedschaft heute*, (Wege der Forschung Bd. 524), Darmstadt 1979, 366-390.

⁶⁵ Βλ. στο ίδιο, σ. 382-383. Πρβλ. Ν. Nissiotis, «Berufen zur Einheit oder die epikletische Bedeutung der kirchlichen Gemeinschaft», σ. 310 εξ.

⁶⁶ Βλ. Ν. Nissiotis, «Die Zugehörigkeit zur Kirche nach orthodoxem Verständnis», σ. 385.

Η «εκκλησιαστικότητα», παρά τη σχισματική κατάσταση του εκκλησιαστικού σώματος, αποτελεί το χώρο που η Ορθόδοξη Εκκλησία μοιράζεται με τις άλλες Εκκλησίες. Ο Νησιώτης δέχεται ότι με τη σημερινή εμπειρία, και καθώς οι Εκκλησίες συναντώνται διαλογικά, προσεύχονται και συνεργάζονται, μπορούν να προβάλλουν την κοινή αυτοσυνειδησία ότι συνεχίζουν να είναι μέλη της μιας Εκκλησίας. Δεν αποτελούν όμως τη μία Εκκλησία. Η αμοιβαία αναγνώριση της «εκκλησιαστικότητας» δεν έχει πάρει την κανονική της μορφή, η κοινωνία με τον «άλλον» είναι ατελής και πάσχει⁶⁷.

Βεβαίως, η προσέγγισή του δεν γίνεται εύκολα αποδεκτή και αποτελεί πρόκληση προς τη θεσμική, σακραμενταλιστική, ιεραρχική και ιδρυματική κατανόηση της Εκκλησίας. Μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια ομόφωνη, δεσμευτική απάντηση των Ορθοδόξων Εκκλησιών στο ερώτημα της εκκλησιαστικότητας των ετερόδοξων κοινοτήτων, εάν αυτές δηλαδή αναγνωρίζονται ως εκκλησίες ή αν βρίσκονται εκτός της Εκκλησίας του Χριστού⁶⁸.

Όπως έχουν παρατηρήσει ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ και ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός (Παπανδρέου), «η θεολογία της Εκκλησίας ευρίσκεται ακόμη 'im Werden', υπό διαμόρ-

⁶⁷ Βλ. Ν. Νησιώτης, «Πίστις και Τάξις - Μια θεολογική κοινότης προς αναζήτησιν των σημείων δογματικής συμφωνίας μεταξύ των Εκκλησιών. Αποτίμησις αυτής υπό το φως του κειμένου 'Βάπτισμα - Ευχαριστία - Ιερωσύνη'», *Επίσκεψις*, έτ. 15, αρ. 309, 15.2.1984, 10-14, ιδίως σ. 10-11. Πρβλ. το πλήρες κείμενο της παραπάνω ανακοίνωσης στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης στο Ν. Nissiotis, «Glauben und Kirchenverfassung – eine theologische Konsensus-Gemeinschaft im Lichte des Textes 'Taufe, Eucharistie und Amt'», *ÖR* 34 (1984) 322-338, ιδιαίτερα σ. 326-329.

⁶⁸ Βλ. για τον σχετικό προβληματισμό Σ. Τσομπανίδη, *Εκκλησία και Εκκλησίες*.

φωση»⁶⁹ και «η Ορθόδοξη Εκκλησία σε μια δυναμική εκκλησιολογική διαδικασία»⁷⁰. Σε αυτή τη διαδικασία της διαμόρφωσης ο Ν. Νησιώτης προσπάθησε όσο λίγοι να αξιοποιήσει τη θεολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας για την επιβεβαίωση της αυτοσυνειδησίας της όχι μέσω της απόρριψης, αλλά μέσω της αποδοχής του άλλου. Συνέβαλε στην υπεύθυνη αξιολόγηση της μορφής εκκλησιαστικότητας του χριστιανικού κόσμου που υπάρχει εκτός αυτής, αλλά που ζει κοντά σε αυτή και μαζί με αυτή. Με τις θεολογικές προσεγγίσεις του στα γραπτά του και με όλη τη δραστηριότητά του, κατέδειξε την ευρυχωρία της Ορθοδοξίας. Ο ίδιος είχε τη σταθερή πεποίθηση ότι «έτσι ζούσε η Εκκλησία κατά τους χρόνους των Πατέρων. Δημιουργούσε νέους δρόμους για να επιτύχει δυναμική ενότητα»⁷¹.

Ο Νησιώτης δίδαξε πώς να αναζητείται η ταυτότητα της Ορθοδοξίας στη δημιουργική αλλά γεμάτη δυσκολίες συνάντηση με τους άλλους χριστιανούς στην ετεροτοπία της

⁶⁹ Βλ. Γ. Φλωρόφσκυ, «Η Εκκλησία: η φύσις και το έργο της», του ίδιου, *Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις*, (μτφρ. Δ. Τσάμης), εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη ²1991, σ. 79

⁷⁰ Βλ. Damaskinos, Papandreou (Metropolit), «Zur Anerkennung der Taufe seitens der orthodoxen Kirche unter Berücksichtigung des heiligen und großen Konzils», *Una Sancta* 48 (1993) 48-53, σ. 52.

⁷¹ Βλ. Ν. Nissiotis, «The Witness and the Service of the Eastern Orthodox Church...», σ. 199: «...Orthodoxy must give up its defensive, confessional-apologetic attitude, and in the glory of the Holy Spirit, become a mighty river of life, filling the gaps, complementing opposites, overcoming enmities, and driving forward towards reunion. This was how the Church lived in the time of the Fathers, creating new ways for achieving dynamic unity, richer forms of worship, a really ecumenical theology which regenerated the world through its authentic interpretation of the mission of the Church».

οικουμένης, δίδαξε ότι το οικουμενικό όραμα της ενότητας προϋποθέτει μια δυναμική και δεκτική (receptive) οικουμενική εκκλησιολογία. Όπως πολύ ωραία διατυπώθηκε πρόσφατα σε οικουμενικά fora: η ουσία της «δεκτικής οικουμενικότητας» (receptive ecumenism) είναι: «Ως χριστιανικές κοινότητες χρειαζόμαστε η μία την άλλη, για να είμαστε ο εαυτός μας»⁷².

Ο Νησιώτης, εκκινώντας από τη βασική θέση ότι «πρόσωπον σημαίνει κίνησιν αυτού προς έτερον επίσης πρόσωπον και ότι ουδείς υφίσταται ως υπόστασις εάν δεν διέλθη εκ της εμπειρίας του άλλου προσώπου», θα αναπτύξει την εκκλησιολογική με οικουμενικές συνέπειες τοποθέτηση ότι η οντολογική υπόσταση της Εκκλησίας πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως κίνηση κατάφασης «του άλλου», ως συνεχής κίνηση προς όλο τον κόσμο, και ότι η ταυτότητά της πρέπει να νοείται και να βιώνεται ως μια δυναμική διαδικασία ζωής, χωρίς ψευδείς και αλαζονικούς ομολογιακούς εγωκεντρισμούς.

Ο Νίκος Νησιώτης συνέβαλε τελικά, μαζί με άλλους πρωτεργάτες της Οικουμενικής Κίνησης, ώστε οι ορθόδοξοι να είναι ανοικτοί και να διαλέγονται χωρίς να αρνούνται τον εαυτό τους και χωρίς να σχετικοποιούν την αλήθεια, να είναι σταθεροί και παραδοσιακοί χωρίς φανατισμό και συν-

⁷² Βλ. την ομιλία της Mary Tanner, μίας εκ των προέδρων του Π.Σ.Ε. και πρώην προέδρου της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη», στη συνέλευση της Ολομέλειας της ίδιας Επιτροπής στην Κρήτη (6-14 Οκτωβρίου 2009), με τίτλο «A View from the Past», FO/2009:10, στην οποία παραπέμπει σε ένα άρθρο του Επισκόπου Διοκλείας Κάλλιστα Ware με τίτλο «Receptive Ecumenism: An Orthodox Perspective», *The Society for Ecumenical Studies*, March 2009, 20-23.

τηρητισμό, να αξιώνουν μοναδικότητα χωρίς μισαλλοδοξία και αποκλεισμό⁷³.

⁷³ Πρβλ. τη μελέτη μας «Ανιχνεύοντας την οικουμενική δυναμική της Ορθοδοξίας: Εκκλησία και εκκλησίες στη σκέψη του Αμίλκα Αλιβιζάτου», στο *Αγωγή αγάπης και ελευθερίας. Τιμητικό αφιέρωμα στον ομότιμο καθηγητή Χρήστο Κ. Βασιλόπουλο*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2012, 499-536. Επίσης πρβλ. τις ουσιαστικές παρατηρήσεις του Επισκόπου Διοκλείας Κάλλιστου Ware, «Η μαρτυρία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο εικοστό αιώνα», *Σύναξη* 75 (2000) 7-24, σ. 15.